

Elza Alışova Demirdağ

Doçent, Girne Amerikan Üniversitesi/Eğitim Fakültesi/Türkçe Öğretmenliği Bölümü/Türkçe Öğretmenliği Pr., Girne/KKTC
Associate Professor, Girne American University/Faculty of Education/Turkish Language Teaching Department/Turkish Language Teaching Pr., Kyrenia/TRNC

eposta: elzaalishovademirdag@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0320-8996> - RorID: <https://ror.org/026b8w395>

Atıf/Citation: Alışova Demirdağ, E. 2023. Kıbrıs Türk Ağzılarında Birleşik Cümle Yapıları Üzerine. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 11 (37), 279-297. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1402049>

Makale Bilgisi / Article Information

Yayın Türü / Publication Type:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi /Received:	11.08.2023
Kabul Tarihi/Accepted:	28.11.2023
Yayın Tarihi/Published:	20.12.2023

KIBRIS TÜRK AĞIZLARINDA BİRLEŞİK CÜMLE YAPILARI ÜZERİNE

Öz

Kıbrıs Türk ağzları, Türkiye Türkçesi ağzlarının önemli kollarından biridir ve Türkiye Türkçesi ağzlarıyla birçok ortak ve farklı özelliklere sahiptir. Bugüne kadar Kıbrıs Türk ağzlarıyla ilgili çeşitli çalışmalar yapılsa da sistemli bir incelemeden bahsetmek zordur. Özellikle, ağzların söz dizimiyle ilgili yeterli çalışmaların yapılmadığı gözlenmektedir. Bu bağlamda Kıbrıs Türk ağzlarında birleşik cümle yapılarıyla ilgili bilinen bir çalışma yoktur. Bu da çalışmanın önemini artırmaktadır. Birleşik cümle, bir temel cümleyle onu tamamlayan bir veya birden fazla yan cümleden oluşmaktadır. Birleşik cümle konusu, Türkiye Türkçesi gramerlerinde üzerinde fazla görüş birliği sağlanamayan konulardan biridir. Hangi cümle yapısının birleşik cümle olarak sayılması konusunda kesin bir sınırlama bulunmamakla birlikte günümüzde büyük çoğunlukla *şartlı birleşik cümle*, *ki'li birleşik cümle* ve *iç içe birleşik cümle* şeklinde sınıflandırılmaktadır. Bu çalışmada birleşik cümle çeşitleri olarak yukarıda bahsedilen cümle türleri; *şartlı birleşik cümle*, *ki'li birleşik cümle* ve *iç içe birleşik cümle* incelenecektir. Çalışmada Kıbrıs Türk ağzlarıyla ilgili hazırlanan kitaplar ve derlenen metinlerden yararlanılacaktır. Metinler incelenerek birleşik cümle yapısı tespit edilecek ve daha sonra seçilen cümleler birleşik cümle çeşitlerine göre sınıflandırılacaktır. Böylece söz diziminde önemli yer tutan birleşik cümle yapısının Kıbrıs Türk ağzlarındaki görünümü örneklerle açıklanacaktır. Çalışma, birleşik cümle yapısının Kıbrıs Türk ağzlarındaki yerinin tespit edilmesi açısından önem arz etmektedir.

Anahtar kelimeler: Kıbrıs Türk Ağzları, söz dizimi, cümle, birleşik cümle.

ON COMPOUND SENTENCE STRUCTURES IN TURKISH CYPRIOT DIALECTS

Abstract

Cyprus Turkish dialects constitute one of the important branches of Turkey Turkish dialects and they have many common and different features with Turkey Turkish dialects. Although various studies have been carried out on Turkish Cypriot dialects, no systematic analysis has been made. It is observed that there are not enough studies on the syntax of dialects. In this context, there is no known study on compound sentence structures in Turkish Cypriot dialects, which increases the importance of this study. Compound sentence is one of the most discussed topics in Turkey Turkish grammar. A compound sentence consists of a main sentence and more than one subordinate clause that completes it. Compound sentences are one of the subjects on which there is not much consensus in Turkey Turkish grammars. There is no clear definition of which sentence structure is accepted as a compound sentence, but today most widely accepted types are conditional compound sentence, a compound sentence with “ki” (*a conjunction which means that, so as, what, among others*) and a nested compound sentence. In this study, the above-mentioned compound sentence types will be examined. In the study, the books and compiled texts about the Turkish Cypriot dialects will be used. Compound sentence structures will be determined by examining the texts, then the selected sentences will be classified according to compound sentence types. Thus, the appearance of the compound sentence structure, which has an important place in the syntax, in Turkish Cypriot dialects will be explained with examples. The study is of great importance in terms of determining the place of compound sentence structure in Turkish Cypriot dialects.

Key words: Turkish Cypriot Dialects, syntax, sentence, compound sentence.

Giriş

Ağız terimi, Türkçe Sözlükte “Aynı dil içinde ses, şekil, söz dizimi ve anlamca farklılıklar gösterebilen, belli yerleşim yerlerine veya sınıflara özgü olan konuşma dili” olarak açıklanmaktadır. Korkmaz (2010: 11), ağız kavramını “Bir dilin veya bir lehçenin yazı diline oranla ve çoğunlukla ses, bazen de şekil, anlam ve söz varlığı bakımından birbirinden az çok ayrılan konuşma biçimleri” olarak açıklar. Vardar’a (2002: 14) göre ağız, “Bir dil alanı içinde görülen konuşma biçimlerini, söyleyiş türlerini, kimi durumlarda da toplumsal özellikleri yansıtan kullanımların her biri.”dir.

Ağız çalışmaları, bir bölgeye ait özellikleri ortaya çıkarmakla kalmaz, ağızlardan toplanan malzemeler bölgeye ait folklor, kültür özellikleriyle ilgili bilgi sahibi olmamızı da sağlar. Anadolu ağızlarıyla ilgili ilk çalışmalar, Maksimov’un 1867 yılında Hüdavendigâr ve Karamanlı ağızları üzerine yazdığı “*Opt İszledovanija tjurskich dialektov v Chudavendgare i Karamanii, (St.- Petersburg, 1867)*” isimli derlemesiyle başlar. Bu dönemde daha çok yabancı

Kıbrıs Türk Ağızlarında Birleşik Cümle Yapıları Üzerine

araştırmacıların; J. Thury, I. Kunos, M. Hartmann, K. Foy, V. Pisarev ve diğerlerinin çalışmaları dikkat çeker. 1940 yılından sonra yerli araştırmacıların dönemi başlar¹.

1940'lı yıllardan sonra yerli araştırmacıların ağız çalışmalarına yönelmesi sonucu sistemli ve verimli çalışmaların yapıldığı gözlemlenmektedir. Türkiye Türkçesi ağız araştırmaları, 1932 yılında Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kurulmasıyla ivme kazanmıştır. İlk ağız çalışmalarının yapılmasından günümüze kadar geçen süre zarfında birçok çalışma yapılmasına rağmen bu alanda ağız özellikleri tam ortaya konmamış bölgeler de mevcuttur. Türkiye Türkçesi ağızlarının önemli kollarından biri olan Kıbrıs Türk ağızları bu bağlamda araştırılması gereken alanlardan biridir.

Bu çalışmada Türk ağızları içerisinde önemli yere sahip olan Kıbrıs Türk ağızlarında birleşik cümle yapıları incelenecektir.

1. Kıbrıs Türk Ağızları

Tarihsel süreç boyunca çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapan Kıbrıs, Mısırlılar, Hititliler, Akalar, Dorlar, Finikeliler, Asurlar, Persler, Ptolemeler, Romalılar, Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu, Lüzinyanlar, Venedikler, Osmanlılar ve İngilizler tarafından uzun veya kısa süreliğine yönetilmiştir. Ada, 1571'de Osmanlılar tarafından fethedildikten sonra Anadolu'dan buraya göç hareketi başlar. Adadaki Türk nüfusunun sayısının artırılması amacıyla çeşitli mesleklerden sanatkârlar seçilerek Kıbrıs'a gönderilir.

“Osmanlı'nın yakın Eyaletleri (Suriye) ve Anadolu'nun kimi illerinden (Konya, Karaman, Niğde, Kayseri, Yozgat, Alanya, Antalya, Manavgat, İçel, Akşehir, Nevşehir, Çankırı, Eskişehir) gönderilen nüfus, Kıbrıs Türk Toplumunun ataları olarak kabul görür.” (Atun, 2010: 2)

Saracoğlu (1992: 21), Kıbrıs halkının kökenini “Tarihi kaynaklardan çıkardığımız sonuca göre, Kıbrıs Türklerinin kökenini, önceleri Konya çevresinden, daha sonra da, İçel, Antalya, Yozgat ve Alanya gibi yerlilerle, yürük aşiretlerinden gelen atalarımıza dayanmaktadır.” şeklinde açıklamaktadır.

Adanın Osmanlılar tarafından fethinden sonra Anadolu'dan gelen halk beraberinde kendi kültürünü, folklorunu ve ağız özelliklerini de getirmiştir. Fakat, bu özellikler, bölgesel ve sosyolojik şartların etkisiyle zaman içerisinde değişerek farklılaşmış ve kendine has özellikler kazanmıştır. “Bu adayı yurt edinen Türklerin, Anadolu'dan beraberlerinde getirdikleri dilsel özelliklerin ve söz dağarcıklarının ne kadarını günümüze ulaştırdıklarını belirlemek oldukça zor bir konudur.” (Kabataş, 2009: 20) Kıbrıs Türk ağızları, köken olarak Anadolu'da konuşulan Türkçeye dayansa da günümüzde kendine has yapısı, söz varlığıyla önemli ölçüde farklılıklara sahiptir.

¹ Bu konuyla ilgili daha detaylı bilgi için bk., (Korkmaz, 1975-76, Cilt 23-24, s. 143-172)

Kıbrıs Türk ağızları, Türkiye Türkçesi ağızları içerisinde üzerinde önemle durulması gereken sahalardan biridir. Kıbrıs Türk ağızları, yapı özellikleri bakımından Türkiye Türkçesinin Batı Grubu Ağızları başta olmak üzere çeşitli kollarıyla benzerlik taşımaktadır:

“Kıbrıs ağızları Türkiye Türkçesine bağlıdır. (Anadolu lehçesi) Ağızımızda Türkiye Türkçesindeki ağızlardan çeşitli özellikler görülür. Bu durum Anadolu’dan (Karaman, İçel, Alanya ve Antalya) gönderilen atalarımızın ağız özelliklerini burada da yaşatmalarından doğar.” (Saracoğlu, 1992: 22)

Kıbrıs Türk ağızlarıyla ilgili bilimsel çalışmaların uzun bir geçmişi yoktur. Doğrudan dille ilgili olmasa da bu sahada yapılan bazı çalışmaları şöyle göstermek mümkündür:

“İlk çalışma M. Niyazi imzasıyla 1916’da Arap harfleriyle yayımlanan *Türkçe Alfabe* adlı kitaptır. Aynı yazarın 1930’da yayımlanmış imla rehberi ile 1934’te yayımlanmış *Alfabem* adlı başka kitabı daha vardır. 1934’te İsmail Ertaylan’ın yayımladığı *Kıbrıs Türk Alfabesi* ile 1938’de Hüseyin Şafi Alper’in İngilizce olarak yayımladığı *Alper’s Vocabulary (Alper’in Kelime Haznesi)* adlı kitapları da aynı bağlamda sayabiliriz.” (Bozkurt, 2019: 22)

Kıbrıs Türk ağızlarıyla ilgili bilinen ilk bilimsel çalışma Hasan Eren tarafından yapılmıştır. 1959 yılında Kıbrıs’a bir araştırma gezisi yapan yazarın tespitlerine göre, Türklerinin halk edebiyatı, Anadolu Türklerinin halk edebiyatından farksızdır. Ancak, bu ürünlerde birtakım yerli motifler de göze çarpmaktadır. Eren, Kıbrıs Türk ağızlarının oluşumunda göçlerin önemli olduğunu belirtir:

“Kıbrıs Türklerini muhtelif göç ve sürgünlerin birbiri üzerine yığıldığı muhtelif katlardan mürekkep karma bir topluluk saymak zaruridir. Birinci, yani en eski katı meydana getirenler, adanın fethinden sonra 1572’de çıkan sürgün emri üzerine Kıbrıs’a gönderilen kimselerin kalıntılarıdır. İkinci kat, adanın fethinden sonra muhtelif zamanlarda buraya sürülen yürüklerin kalıntılarından meydana gelmiştir. Birinci katı meydana getirenlerin Konya çevresinden geldikleri açıktır. İkinci katı meydana getirenlerin ise İçel, Antalya ve Alanya çevrelerinden geldikleri yukarıda özetlediğim belgelerle sabittir.” (Eren, 1964: 534)

Kıbrıs Türk ağızlarının isimlendirilmesi konusunda da farklı görüşler mevcuttur. Kabataş (2009: 21-22), Kıbrıs Türkçesinden “ağız” olarak değil “ağızlar” olarak bahseder. Yazara göre, 1974’ten sonra bütün Türklerin kuzeyde toplanmasıyla yöreler arasındaki farklılıkların en asgari düzeye indiği günümüzde bile bu ifadenin kullanılması bilimsel olarak yanlıştır:

“1974 öncesi dönemde Kıbrıs’ın değişik yörelerinde yaşayan Türkler, gerek Anadolu’nun farklı yönlerinden gelmiş olmaları, gerek yerleştikleri yeni topraklarda yerli dillerle etkileşimde bulunmaları sonucu geliştirdikleri kendilerine özgü konuşma biçimlerini büyük ölçüde korumuşlardır.” (Kabataş, 2009: 22)

Kıbrıs Türk Ağzlarında Birleşik Cümle Yapıları Üzerine

Yazar, Kıbrıs Türkçesinin fonetik özelliklerinin çağdaş Türkiye Türkçesi temel alınarak değerlendirilmesinin yanlış olduğunu belirtir. Kabataş'a göre, Kıbrıs Türkçesinin XVI. yüzyıldan 1974 yılına kadarki süreçte farklı bir coğrafyada, farklı kültürel kodlarda kendine özgü değişim süreci geçirdiği ve bütün bu değişimlerin çağdaş Türkiye Türkçesi ve ağızlardaki değişimlerden farklı kollarda olduğunu göz ardı etmememiz gerekmektedir:

“Bu yüzden Kıbrıs ağızları, temelde o da bir ağız olan (İstanbul ağızı) çağdaş Türkiye Türkçesi'nin ölçünlü diliyle değil, Eski Türkçe (XIII. yüzyıl öncesi) Eski Anadolu Türkçesi ve Anadolu ağızlarının söz varlığıyla karşılaştırılmalıdır. Çünkü Kıbrıs ağızlarındaki fonetik değişiminin çoğu XVI. yüzyıl öncesine dayanmaktadır.” (Kabataş, 2009: 23-24)

Kıbrıs Türk ağızları, Türkiye Türkçesi ağızlarının önemli kollarından biridir ve Türkiye Türkçesi ağızlarıyla birçok ortak özelliklere sahiptir. Fakat, Kıbrıs Türk ağızlarının yeri tam olarak belirlenmemiştir desek yanlış olmaz: “Söz varlığında, ilişkiye geçtiği dillerden birçok kelime olarak değişimler gösteren, söz diziminde birtakım sapmalar yaşanan Kıbrıs Türk ağızlarının, Türkiye Türkçesi ağızları içerisinde yeri tam olarak belirlenmemiştir.” (Gürkan, 2014: XI)

Bulduğu coğrafya dolayısıyla komşularla etkileşimlerin olması kaçınılmazdır. Atun (2010: 3), Türkiye Türkçesi ağızlarından biri olmasına karşın 1572 yılında Anadolu'dan Kıbrıs'a yapılan ilk Türk yerleşiminden Barış Harekâtının yapıldığı 1974 yılına değin geçen 400 yıllık sürede değişikliklere uğrayan ve tamamen kendine özgü özellikler savunduğunu belirtir: “Bu dilin oluşumunda Ada'ya gelen göç katmanlarının yanı sıra yıllarca birlikte ve hatta iç içe yaşanan Rum halkının dil özelliğinden etkilenmeler vardır.”

Demir (2002: 100), Kıbrıs Türk ağızlarının Türkiye Türkçesi ağızları içerisindeki yerini Kral ve Karahan tarafından dil ölçütleri esas alınarak yapılan iki sınıflandırma denemesinden hareketle şöyle açıklar:

“18 ölçüte dayanan bu sınıflandırmaya göre, Kıbrıs ağızları, 3. ve 4. gruptaki ağızlarla 13 ölçütte örtüşür. Bunlardan 3. grubu Afyon, Antalya, Aydın, Balıkesir, Burdur, Denizli, Eskişehir, Isparta, İzmir, Manisa, Muğla ve Uşak illeri ağızları, 4. grubu ise Ankara İçel, Kayseri, Kırşehir, Konya, Nevşehir, Niğde ve Yozgat ağızları oluşturur.”

Yazar, bu örtüşmelerle birlikte Kıbrıs Türk ağızlarının Türk dünyasının hiçbir yerinde görülmeyen kendine has özellikleri olduğunu da altını çizer. Yazar, yazılı bir Kıbrıs standardı olmamasına rağmen Kıbrıs Türk ağızlarının değişik seviyedeki okul, resmi daire, radyo-televizyon, meclis gibi standart dilin en üst seviyede kullanılması gereken her türlü ortamda konuşulduğu belirterek “Bu yönüyle de Kıbrıs ağızları Türkiye içerisinde konuşulan ağızlara göre çok daha prestijli bir konuşma varyantı olarak karşımıza çıkmakta, ağızların taşıdığı yan anlamların hiç birisine sahip görünmemektedir.” şeklinde yerinde bir değerlendirmede bulunur. (Demir, 2002: 102)

İlkokul çağındaki öğrencilerin dil edinimi sırasında konuşma dilini sık sık yazıya aktarmaları ve konuşma dilindeki ses değişmelerini yazıda göstermeleri Kıbrıs Türk ağızlarının diğer Türk ağızlarından farklı bir yere konumlandığını göstermektedir. (Pehlivan, 2002)

Kıbrıs Türk ağızları, kaynağı Anadolu Türkçesi olan ağızlar topluluğudur. En belirgin özellikleri arasında “devrik cümle” kullanımı, canlı, cansız ve özel ve cins isimlerde abartılı bir şekilde küçültme ekinin kullanımı, soru tümcelerinde soru ekinin kalkması ve soru anlamının son hecenin uzatılmasıyla sağlanması, nazal “n”nin sıkça kullanımı vb. gibi özellikleri göstermek mümkündür. Bunun dışında çeşitli ses özelliklerinin yanında edat, bağlaç, ünlemlerin kullanımı ve isim hâl eklerinin Kıbrıs Türk ağızlarına özgü özelliklerini de vurgulamakta fayda vardır.

Bu çalışmada Kıbrıs Türk ağızlarındaki birleşik cümle yapılarından- *ki’li birleşik cümle, şartlı bileşik cümle ve iç içe birleşik cümle*- üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda Kıbrıs Türk ağızlarıyla ilgili kaynak metinler taranmıştır. Kullandığımız metinlerin bazılarında çeviri yazı işaretleri kullanıldığı hâlde bazılarında çeviri yazı işaretleri kullanılmamış, söyleyiş elden geldiğince yazıya aktarılmıştır. Gerekli görüldüğü hâlde birlik sağlamak amacıyla (k>ğ) çeviri yazıyla düzenlenmeye gidilmiş, ancak esas metnin özünün bozulmamasına dikkat edilmiştir.

2. Türkiye Türkçesinde Birleşik Cümle

“İçinde esas yargının bulunduğu bir temel cümle ile temel cümleyi anlam ve görev bakımından tanımlayan, yüklemi çekimli olan ve değişik yapı özelliklerine sahip bulunan bir veya daha fazla yardımcı cümleden oluşmuş cümle türü.” (Korkmaz, 2010: 45) olarak tanımlanan birleşik cümle için mürekkep cümle, karmaşık cümle, birleşik cümle, bileşik cümle, birleşik tümce gibi farkı terimler kullanılmıştır.

Birleşik cümle konusu, Türkiye Türkçesi söz diziminin tartışmaya açık konularından biridir. “Hangi cümle birleşik cümle olarak sayılmalıdır? Birleşik cümle türleri hangileridir? Yan cümle olarak neler ele alınmalıdır? Bu birleşik cümledir.” denilen tek yapının olmaması bu veya benzeri konuları gündeme getirmiş ve bu sorulara cevap aranmıştır. Bu konuda üzerinde görüş birliği sağlanamayan konular aşağıdakilerdir:

1. İçinde fiilimsi bulunan cümlelerin durumu
2. Şartlı cümlelerin durumu
3. İç içe cümlelerin durumu
4. Ki’li cümlelerin durumu
5. Sıralı ve bağlı cümlelerin durumu

Türkiye Türkçesi gramerlerinde içinde fiilimsi bulunan cümlelerin basit veya birleşik cümle olması konusu dilcilerin uzlaşma sağlayamadığı konulardandır. Korkmaz (2007: 183-184), bunun nedenin Batı gramerlerinin kalıbına uyma yönteminden kaynaklanmış olan ve Türkçenin özelliklerine uymayan yanlıgı olarak gösterir:

Kıbrıs Türk Ağzlarında Birleşik Cümle Yapıları Üzerine

“İçinde isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil ögesi taşıyan cümleleri birleşik cümle sayanların dayandığı gerekçe cümlenin dil bilimi açısından, zihinde önce derin yapıda şekillendiği ve daha sonra bunun dış yapıya değişik şekilde çıktığıdır. Yalnız unutmamak gerekir ki, burada önemli olan husus, bir cümlenin iç yapıda şekillenen çekirdek şekli değil, dış yapıya yansımış olan şeklidir.”

Karahan (1995: 21), içinde fiilimsi bulunan cümleleri basit cümle olarak kabul eder:

“Cümle, anlam bakımından başka cümlelerle bağlantılı olsa da yapı bakımından müstakildir. Bu müstakil yapı bir yüklem veya bir yüklem ile onu tamamlayan bir takım unsurdan meydana gelir. Bu unsurlar şekil ve anlam bakımından yükleme bağlıdır. Cümlede, isim, sıfat, zarf görevi yapan bu unsurlar, doğrudan veya dolaylı yüklem anlamını tamamlarlar. Bu unsurlar, kelime veya kelime grubu hâlinde, isimden veya fiilden yapılmış olabilirler. Yapıları ne olursa olsun, bir “basit cümle”dir. Basit cümlenin yapısında, isimden yapılmış isim, sıfat zarflar bulunabilir.”

Yazar, bu bağlamda *Sıcak havalar herkesi bunalttı* cümlesiyle *Isınan havalar herkesi bunalttı* cümlelerinin tek yargı bildirdiği için basit cümle olduğunu ve *ısınan* kelimesinin sıfat görevinde kullanılan sıfat fiil olduğunu ve yargı ifadesi taşımadığını belirtir.

Karabulut (2009: 296), “Yargı bildirme durumu cümle oluşturma için şarttır ama, fiilimsilerde mutlak yargı yoktur diye onların yönetim yeteneklerini inkâr edemeyiz. Zira, fiilimsilerin çoğu kısmen de olsa zaman ve şahıs taşıma yeteneğine sahiptir. Bu durum yargı olmasa da derecelenmiş bir yargıyı içerir. Derin yapı ve yüzey yapıyı göz ardı ederek dilin öz yapısını analiz edemeyiz.” şeklinde açıklama yapar.

Dilin iç yapısını temel alan araştırmacıların görüşleri, farklı yorumların yapılmasına neden olmuştur. Bu konuda en büyük anlaşmazlık içinde fiilimsi bulunan cümlelerin yargı bildirip bildirmemesi konusudur. Fiilimsilerin yargı bildirdiğini savunan araştırmacılar bu tür cümleleri birleşik cümle içerisinde veya müstakil cümle türü-girişik cümle olarak, fiilimsilerin yargı bildirmediğini savunan araştırmacılar ise basit cümle içerisinde değerlendirirler. Son yıllarda ikinci görüşün fazla kabul gördüğü dikkat çekmektedir.

Türkiye Türkçesinde birleşik cümle türleri konusunda da farklı görüşler mevcuttur.

Banguoğlu (2007), birleşik cümleyi *tümleme birleşik cümle ve karmaşık birleşik cümle* olarak iki ayırır. *Tümleme birleşik cümleyi şart cümlesi, ilinti zamiri cümlesi, bağlam cümlesi; karmaşık birleşik cümleyi ise adfiil cümlesi, sıfat fiil cümlesi ve zarffil cümlesi* olarak 3 başlıkta ele alır. Yazar, birleşik cümleyi 46 alt türde inceler. Bilgegil (2014), birleşik cümleyi 7 başlıkta *girişik-bileşik cümle, şartlı bileşik cümle, sıralı cümle, bağlı cümle, ki bağlacıyla kurulan cümle, ara cümleciği, karmaşık*, Kükey (1975), birleşik cümleyi birleşik tümce ve bağımsız bileşik tümce olarak sınıflandırır. Birleşik tümceyi, *girişik-bileşik tümce, şartlı bileşik tümce, “ki” bağlaçlı bileşik tümce, iç içe bileşik tümce* olarak 4’e, bağımsız bileşik tümceyi ise, *sıra tümceler ve bağlı tümceler*

olarak 2'ye ikiye ayırır. Ediskun (2007), birleşik cümleyi *girişik cümleler ve şart birleşik cümleler* olarak 2'ye ayırır. Şimşek (1987), birleşik cümleyi *girişik tümce, kaynaşık tümce ve koşullu tümce* olarak 3'e ayırır. Girişik tümceyi kendi içinde *eylemlilere dayalı girişik tümceler, ortaçlara dayalı girişik tümceler, ulaçlara dayalı girişik tümceler*, koşullu tümceyi *bağlam tümcesinin yüklemine göre koşullu tümceler ve koşul kavramı taşıyıp taşımadıklarına göre koşullu tümceler* olarak sınıflandırır. Dizdaroğlu (1976), birleşik cümleyi *girişik tümce, kaynaşık tümce, koşul tümcesi, ilgi tümcesi ve katmerli birleşik tümce* olarak ayırırken Kahraman (2001), birleşik cümleyi *fiilimsi birleşik cümle, (girişik cümle), şartlı birleşik cümle, ki'li birleşik cümle, iç içe birleşik cümle* olarak tasnif eder. Delice (2012), birleşik cümleyi 3'e ayırır: *girişik birleşik cümle, iç içe birleşik cümle ve karmaşık birleşik cümle*. Girişik birleşik cümleyi ise yan cümlesi isim-fiillerden oluşan, yan cümlesi sıfat-fiillerden oluşan, yan cümlesi zarf-fiillerden oluşan, yan cümlesi şart-fiillerden oluşan olmak üzere tekrar inceler. Eker (2010), birleşik cümleyi *şartlı birleşik cümle ve ki'li birleşik cümle* olarak, Güneş (2003), birleşik cümleyi *sıralı cümle, bağlı cümle, sıralı bağlı cümle, şartlı cümle, girişik cümle, iç içe cümle, karmaşık cümle* olarak verir. Kitapta sıralı cümle, basit cümleler halinde sıralama, yan cümleler halinde sıralama şeklinde, bağlı cümle ise edatlarla bağlananlar, fiilimsilerle bağlananlar ve fiilimsi+ edatlarla bağlananlar olarak incelenir. Karaağaç (2013), birleşik cümleyi *şartlı birleşik cümle, iç içe birleşik cümle ve ki'li birleşik cümle* olarak 3 başlıkta ele alırken Özkan ve diğerleri (2012), birleşik cümleyi 4'e ayırırlar: *şartlı birleşik cümle, iç içe birleşik cümle, ki'li birleşik cümle, girişik cümle*. Korkmaz (2010), birleşik cümleyi *ki'li birleşik cümle, iç içe birleşik cümle, şartlı birleşik cümle* olarak tasnif eder. Ergin (2008), birleşik cümleyi *ki'li birleşik cümle, iç içe birleşik cümle, şartlı birleşik cümle* olarak 3'e ayırır. Karahan (2013), *Türkçede Söz Dizimi* adlı kitabının son baskısında cümleleri bağlanma şekillerine göre sınıflandırır. Kitapta *şartlı birleşik cümle ve iç içe birleşik cümle*ye yer verilmezken, *ki'li birleşik cümle* bağlanma edatıyla bağlanan cümleler içerisinde verilir.

Görüldüğü gibi araştırmacılar arasında cümle türleri konusunda da fikir birliği mevcut değildir. Fakat, bu fikir ayrılıklarıyla birlikte çoğunluk birleşik cümle türleri olarak *şartlı birleşik cümle, iç içe birleşik cümle ve ki'li birleşik cümle* üzerinde durmaktadır. Bunun dışında araştırmacıların *şartlı ve iç içe birleşik cümlelerin basit cümle mi birleşik cümle mi olması, ki'li cümlelerin birleşik cümle mi bağlı cümle mi veya ayrı tür olması, sıralı ve bağlı cümlelerin birleşik cümle olup olmaması* konusunda fikir birliği sağlayamadığını belirtmiştik. Türkiye Türkçesi gramerlerinde içinde fiilimsi bulunan cümlelerin basit veya birleşik cümle olması konusu, dilcilerin uzlaşma sağlayamadığı konulardandır. Fiilimsilerin yargı bildirdiğini savunan araştırmacılar bu tür cümleleri birleşik cümle içerisinde veya müstakil cümle türü- girişik cümle olarak, fiilimsilerin yargı bildirmediğini savunan araştırmacılar ise basit cümle içerisinde değerlendirir. Son yıllarda ikinci görüşün fazla kabul gördüğü dikkat çekmektedir. Bu çalışmada birleşik cümle *şartlı birleşik cümle, iç içe birleşik cümle ve ki'li birleşik cümle* olarak incelenmiştir.

2.1. Türkiye Türkçesinde Şartlı Birleşik Cümle

Kıbrıs Türk Ağzlarında Birleşik Cümle Yapıları Üzerine

“Temel cümleyi yargı bildirmeden zaman, şart, sebep ve benzetme işlevi ile tamamlayan zarf görevindeki yardımcı cümle türü. Fiil kök ve gövdeleriyle ek-fiile -SA şart ekinin getirilmesiyle kurulur.” (Korkmaz, 2010: 202). Şartlı birleşik cümle için *şart cümlesi*, *şartlı birleşik cümle*, *tümleme şart cümlesi*, *koşullu tümce* vb. gibi terimler kullanılmaktadır. Şart cümlesi Türkçenin aslî birleşik cümlesi olarak kabul edilir.

Türkiye Türkçesi gramerlerinde şartlı birleşik cümle konusu da tartışmalı konulardan biridir ve bu konuda da tam fikir birliğinden söz etmek mümkün değildir. Bazı araştırmacılar şart cümlesinin tek başına yargı bildirmediği düşüncesinden hareketle -SA şart ekinin zarf-fiiller arasında incelenmesi gerektiğini, şartlı birleşik cümlelerin ise basit cümle olarak sayılması gerektiğini savunmaktadırlar. Gülsevin (1990), Türkçe gramerlerinde “fiil kipleri” bahsinin “dilek şart” bölümünde gösterilen -SA ekinin aslında kiplerden daha çok gerundium ekleriyle fonksiyon birliği göstermekte olduğunu ve bu sebeple de gramerlerin gerundium (*zarf- fiil- ulaç*) bölümünde verilmesi gerektiğini savunarak konuyu tartışmaya açmıştır.

Karahan (1999), -sa/-sa şart ekinin zarf-fiil ekleri grubunda yer alması gerektiğini söyleyerek, şartlı birleşik cümle anlayışının yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini savunmaktadır.

İlhan (2009: 259), bu konuda benzer görüş öne sürmektedir:

“Şart kipi denilen yapı, tek başına tamamlanmış bir yargı ifade edemezken, diğer durum kiplerinde anlamca tamamlanmış bir yargı söz konusudur. Şartın yargısının ancak birleşik cümle olarak kabul edilen bir birlik içerisinde tamamlandığı kabul edilmektedir. Bu durumda şartın kendisi tek başına tam bir yargı ifade etmediği için, diğer kiplerle kurulan birlikler gibi bir cümle olarak değerlendirilmemeli, cümledeki fonksiyonu itibarıyla zarf/zarf grubu olarak kabul edilmelidir. Cümle ögesi olarak da zarf tümleci görevinde olduğu da unutulmamalıdır.”

Cemiloğlu (2018), şartlı cümleleri basit cümle olarak değerlendirir. Kerimoğlu’na (2014) göre bu tartışmanın temelinde iç yapı (anlam)-dış yapı (şekil) ayrımı vardır.

Türkiye Türkçesinde şartlı birleşik cümlelerin özelliklerini aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:

- Şartlı birleşik cümlelerde yan cümle temel cümleden önce gelir ki, bu da Türkçede temel ögenin sonda olması kuralına uygundur.
- Şart eki doğrudan fiil köküne geldiği gibi birleşik çekimde de olabilir.
- da / bile edatları, şartlı birleşik cümleden sonra gelerek cümleye çeşitli anlam ilişkileri katar.

2.2. Türkiye Türkçesinde Ki’li Birleşik Cümle

Türkçeye Farsçadan geçen bu birleşik cümle yapısında asıl cümle *ki*'den önce, yan cümle *ki*'den sonra gelir. *Ki'li* birleşik cümle için *ilgi cümlesi*, *nispet cümlesi*, *ki'li bağlı cümle*, *ki'li birleşik cümle* vb. gibi terimlerin kullanıldığı görülmektedir.

Türkiye Türkçesi gramerlerinde *ki'li cümleler* çoğunlukla birleşik cümle olarak ele alınsa da fikir ayrılıkları yok değildir. Bazı araştırmacılar *ki'li* cümleyi bağlı cümle olarak inceler. Türkçenin yapısına aykırı olan *ki'li birleşik cümleyi* Banguoğlu (1974), "*Ki ilinti cümlesi*" olarak tanımlamıştır. "*Ki* ile bağlanmış birleşik tümceler yan ve temel tümcenin sıralanışı bakımından farklı özellikler gösterir. Temel ve yan cümlelerin yeri değişebildiği gibi temel tümce düşmüş de olabilir." (Tosun- Koç, 2014: 979).

Türkiye Türkçesi gramerlerinde *ki'li cümleler* çoğunlukla birleşik cümle olarak ele alınsa da fikir ayrılıkları yok değildir.

Ediskun (2007), *ki'li birleşik cümleyi* Türkçe olmayan cümle olarak değerlendirmiş ve *ki'li bağlı cümle* olarak tanımlamıştır. Birinci cümlelerin temel, ikinci cümlelerin ise yan cümle olduğunu belirtmiştir.

Bazı araştırmacılar *ki'li* cümleyi bağlı cümle olarak inceler.

Şimşek (1987: 303), basit, birleşik ve sıralı cümlelerden sonra ilgi tümcesi başlığı altında incelediği bu yapıyı ayrı bir tür olarak ele alır. Turan (1999: 308), *ki*'nin ölçüt alınarak sınıflandırma yapılmasına ihtiyaç olmadığını ifade eder:

"Esasen, cümle başı dediğimiz "çünkü, ama lâkin..." kelimelerinin iki cümlelerin arasına getirilişi de, hem nokta koyduktan sonra hem de konulmadan kullanılabildiklerine göre, yapı bakımından, gene bir fark göstermezler. Sınıflandırmalarda, ayrı bir ölçü ile değerlendirildiğini gördüğümüz ki bağlacı/ edatı da aynı kategoridedir."

Karahan (2000: 22), *ki'li* birleşik cümleyi bağlı cümle olarak ele alarak, *ki'li* birleşik cümle sınıflandırmasını kabul etmez.

Doğan (2020: 187), *ki'li* cümlelerin ayrıca incelenmesi görüşündedir:

"Temel ve yan cümlelerden oluşan *ki'li* cümlelerin, yapı bakımından, böyle bir işleve sahip olmayan diğer bağlı cümlelerden ayrı tutularak birleşik cümle olarak kabul edilmesi gerektiğini düşünmekteyim. *Çünkü* bağlacıyla kurulan cümleler de -aynen *ki'li* cümleler gibi- bünyesinde temel ve yan cümle bulundurduğu için yapı bakımından bağlı cümle olarak değil, *ki'li* birleşik cümlelerin bir alt başlığı olarak ele alınmalıdır."

Türkiye Türkçesinde *ki'li* birleşik cümlelerin özelliklerini aşağıdaki şeklide vermek mümkündür:

- Temel cümle başta, yan cümle sonda gelir ki, bu da Türkçenin ana ögenin sonda yan ögenin başta gelmesi kuralına uygun değildir.

2.3. Türkiye Türkçesinde İç İçe Birleşik Cümle

Bir cümlenin başka bir cümlenin içinde yer alması sonucu meydana gelen cümle, iç içe birleşik cümle olarak adlandırılır. Türkiye Türkçesi gramerlerinde iç içe birleşik cümle için *iç içe birleşik cümle*, *iç içe cümle*, *karmaşık birleşik cümle*, *kaynaşık tümce* vb. gibi terimler kullanılmıştır.

“İçinde yüklem bir ögesi olarak yine bir cümle barındıran dizgeye iç-içe birleşik cümle denir.” (Delice, 2012: 874).

Ergin (2008: 406-407), iç içe birleşik cümlenin farklı olduğunu ve normal birleşik cümle sayılmaması gerektiğini söyler. “Bu birleşik cümlede bir cümle başka bir cümlenin bir unsuru veya cümle içinde bir isim unsuru durumunda bulunur. İç içe birleşik cümle asıl ve yan cümleler ve onların münasebeti bakımından şüphesiz şartlı ve ki’li birleşik cümlelerden bir hayli farklıdır. Ve bu bakımdan iç içe cümleyi belki tam, normal bir birleşik cümle saymamak lazımdır.”

İç içe birleşik cümle genel olarak birleşik cümle içerisinde öğrenilse de bu yapının basit cümle olarak ele alınması gerektiğini savunan görüşler de mevcuttur. Turan (1999), iç içe cümleyi basit cümle olarak değerlendirir.

Türkiye Türkçesinde iç içe birleşik cümlenin özelliklerini aşağıdaki şekilde vermek mümkündür:

- Yan öge, temel öge şeklinde oluşur. İç cümle yan öge olarak başta, temel cümle sonda bulunur.
- İç içe birleşik cümlede *san-*, *de-*, *zannet-*, *gör-*, *bil-* vb. gibi fiiller kullanılır ve yan öge çoğunlukla temel cümlenin nesnesi olur.

6. Kıbrıs Türk Ağzlarında Birleşik Cümleler

Ağız araştırmalarında söz dizimi konusunun ihmal edildiği bilinen bir gerçektir. Bu, ağız sınıflandırılması çalışmalarında söz dizimi unsurlarının ölçüt olarak ele alınmamasından kaynaklanmaktadır:

“Bu tutumun en önemli sebebi ağız araştırmalarında B. Brendemoen’in çalışmalarını bir tarafa bırakacak olursak, söz dizimine pek yer verilmemesidir. Oysa üst dil ile ağzlar arasında olduğu gibi ağzların kendi aralarında farklar, söz dizimi de dahil dilin her sahasında bulunabilir.” (Demir, 2002: 108).

Kıbrıs Türk ağzları üzerine yapılan çalışmalarda da söz dizimi konusunun ele alınmadığı gözlenmektedir. Oysaki, Kıbrıs Türk ağzlarının söz diziminde önemli

özellikler dikkat çekmektedir². Bu çalışmada Kıbrıs Türk ağızlarındaki birleşik cümle yapısı, *ki'li birleşik cümle, iç içe birleşik cümle ve şartlı birleşik cümle* olarak incelemiştir.

3.1. Kıbrıs Türk Ağızlarında Ki'li Birleşik Cümleler

Ki'li birleşik cümle, Türkçede yüzyıllardır kullanılan cümle tipidir. Türkçeye Farsçadan geçen bu cümle yapısı Türkçenin yardımcı unsurun başta, temel unsurun sonda bulunması kuralına uymaz. Ki'li birleşik cümlelerde, iki cümle birbirine bağlanır ve ki'den sonra gelen yardımcı cümle, temel cümlenin bir ögesini açıklar.

Temel cümleye özne olarak bağlanan yan cümleler: Bu tür cümlelerde, yan cümle ana cümlenin öznesini açıklar. Ki bağlama edatıyla bağlanan yan cümle, temel cümlenin öznesidir.

Padişahın hoşuna gitti ki seveler geni bunnar (Çelebi, 2010: 237)

“Padişahın onu sevmeleri (ne?) hoşuna gitti.”

İpi vardı ki dutardı gene semeri düşmesin. (Uzuner, 2002: 43)

“Semeri düşmesin diye tutan ipi (ne?) vardı.”

Anlaşıldı ki o memleketin veziriyinan padişahı. (Özokutan, 2005: 379)

“Onların memleketin veziriyle padişahı olduğu (ne?) anlaşıldı.”

Doğrudur ki gardaşım ağlardı. (Çelebi, 2010: 145)

“Kardeşimin ağladığı (ne?) doğrudur.”

Geldi arkadaş Harun Raşiti ki yüzü güldüğünde gördü. (Özokutan, 2005: 250)

“Yüzü güldüğünde gördüğü arkadaş Harun Raşiti (kim?) geldi.”

O gadar beyaz üzüm vardı ıdı ki ayaklarımızı basardı. (Gürkan, 1997: 151)

“Ayaklarımızla basacağımız kadar beyaz üzüm (ne?) vardı.”

Yogudu kimsesi ki açsın kapısın, sorsun halını vahdını. (Gümüşatam, 2014: 138)

“Kapısını açacak, halini vaktini soracak kimsesi (kim?) yoktu.

Ama çok hoşuna gitti ki bir adam onu merak edip geldi baksın gendine. (Yogancıoğlu, 2006: 31)

“Bir adamın onu merak edip gelip bakması (ne?) hoşuna gitti.

² Kıbrıs Türk ağızlarında söz diziminin en önemli özelliği devrik cümle kullanımıdır. Ayrıca ilgi cümlelerinin ve amaç cümlelerinin kullanımında da Kıbrıs Türk ağızlarına özgü özellikler mevcuttur. Çalışmanın sınırlarını aşacağı için bu konulara yer verilmemiştir.

Kıbrıs Türk Ağzlarında Birleşik Cümle Yapıları Üzerine

Temel cümleye nesne olarak bağlanan yan cümleler: Bu tür cümlelerde, yan cümle ana cümlenin nesnesini açıklar. Ki bağlama edatıyla bağlanan yan cümle, temel cümlenin nesnesidir.

Bu arada temsilclikden bize dediler ki Kıbrıs'a gidmek isteyenler Mersine gidsin ve Mersine geldig. (Çelebi, 2010: 240)

"Bu arada temsilcilikten bize Kıbrıs'a gitmek isteyenlerin Mersin'e gitmesi gerektiğini (neyi?) dediler ve Mersin'e geldik."

Şimdi göcağari kız gördüğünan tahmin etti ki padişahın gızıdır. (Özokutan, 2005: 368)

"Şimdi kocakarı kızı görmesiyle padişahın kızı olduğunu (neyi?) tahmin etti."

Ama bugün bazara vardığımda gördüm ki her hayvan gendi bacağından asılacak, onçün güldüm demiş genne. (Özokutan, 2005: 250)

"Ama bugün pazara vardığımda her hayvanın kendi bacağından asılacağını (neyi) gördüm, onun için güldüm ona demiş."

Guçug oğlu haber aldı ki bubası hasdadır dedi hanımına ben gidecem göreyim geni (Çelebi, 2010: 237)

"Küçük oğlan babasının hasta olduğu haberini (neyi?) aldı ve hanımına onu göremeye gideceğini söyledi."

Gördü ki orda her hayvan gendi bacağından asılıdır. (Özokutan, 2005: 250)

"Orda her hayvanın kendi bacağından asılı olduğunu (neyi?) gördü."

Zümrüt guşu ona ganatlarını aştı kölge yaptı uyandıktan sonra gördü ki guş buna kölge yapar. (Özokutan, 2005: 262)

"Zümrüt kuşu ona kanatlarını açtı gölge yaptı, uyandıktan sonra kuşun buna gölge yaptığını (neyi?) gördü."

Padşaha veziri dedi ki gızın ahlaksız oldu kötü yola düştü (Özokutan, 2005: 305)

"Padişaha veziri kızının ahlaksız olup kötü yola düştüğünü (neyi?) söyledi."

Hiç düşünmemişler ki zengin etdigleri soradan görmeler onnarı da başaşa edeceg. (Yorgancıoğlu, 2006: 64)

Zengin ettiklerinin, sonradan görmelerin onları baş aşağı edeceklerini (neyi?) düşünmemişler.

Temel cümleye yer tamlayıcısı olarak bağlanan yan cümleler: Bu tür cümlelerde, yan cümle ana cümlenin yer tamlayıcısını açıklar. Ki bağlama edatıyla bağlanan yan cümle, temel cümlenin yer tamlayıcısıdır.

Gideller bakallar ki gerçekten da o lokantaya her gün bir deliğannı gelir. (Derzinevesi ve Meteci, (2009: 52)

“Gerçekten de o lokantaya her gün bir delikanlının geldiğine (neye?) gidip bakarlar.”

Ormanın birinde gide gide kız bakmış ki bir atlı avcı ovada çıkmış ağacın üstüne saklanmış. (Özokutan, 2005: 378)

“Ormanın birinde kız gide gide bir atlı avcının ovada ağacın üstüne çıkıp sakladığına (neye?) bakmış.”

Bir bakalar ki, furunun içinde üç yaşındaki oğlucuğları altın bir sandalyanın üstünde gürül gürül Guran okur. (Saracoğlu, 2004: 186)

“Fırının içinde üç yaşındaki oğullarının altın bir sandalye üstünde gürül gürül Kuran okuduğuna (neye?) bakarlar.”

Oğlan görmüş deyzesinin kızını bakmış ki obür nişanlısı daha güzel. (Özokutan, 2005: 340)

“Oğlan o bir nişanlısının teyzesinin kızından daha güzel olduğuna (neye?) bakmış.”

Gızın yanında otururken oğlan bakmış ki gız uyurken ağzından bir yılan çıktı gızın. (Özokutan, 2005: 390)

“Kızın yanında otururken oğlan kızın ağzından bir yılan çıktığına (neye?) bakmış.”

Çıkmış bakmış ki yaznan gış gavga edeller. (Özokutan, 2005: 394)

“Yazla kışın kavga ettiğine (neye?) bakmış.”

Bakmışlar ki bir yerden ışık sızık sızık sızır. (Özokutan, 2005: 274)

“Bir yerden ışık sızdığına (neye?) bakmışlar.”

Gözü ilişir tesdiye ki doldu da daşdı. (Yorgancıoğlu, 2006: 48)

Gözü dolup taşan tepsiye (neye?) ilişir.

Baktı ki bir öğlen sıcağında çıktı guş gafesin içinde öter. (Özokutan, 2005: 278)

“Bir öğlen sıcağında kuşun kafesinde öttüğüne (neye?) baktı.

Temel cümleye zarf tümleci olarak bağlanan yan cümleler: Bu tür cümlelerde, yan cümle ana cümlenin zarf tümlecini açıklar. Ki bağlama edatıyla bağlanan yan cümle, temel cümlenin zarf tümlecidir.

Soğdu odunu digklemesine suyun için ki ölçsün hizasını. (Gümüştam, 2014: 162)

“Odunu suyun içine diklemesine ölçsün ölçmek için (ne için?) soktu.”

Üsdelig o ğadar tazyikli akar ki, lengeri ğoysang çeşmenin altına götü delinecek. (Çakmak, 2001: 11)

“Lengeri çeşmenin altına koysan çeşmenin götü delinecek kadar tazyikli (nasıl?) akar.”

Kıbrıs Türk Ağzlarında Birleşik Cümle Yapıları Üzerine

Veğdi zamanında, o gadar bir usdalıglı döneglig ve döndüreglig yabmışdır ki, topaç denilen oyuncağın icadını gerceleşdirmişdir. (Çakmak, 2001: 98)

“Vakti zamanında topaç denilen oyuncağın icadını gerceleştirecek kadar (ne kadar?) ustalıklı döneklik ve döndüreklik yapmıştır.”

Badadezimizi dumadezimizi onumuzu bunumuzu alırığ dayima topdan ki eskilmeyelim öyle (Gümüştam, 2014: 155)

“Patatesimizi, domatesimizi, onu, bunu eksilmeyelim diye toptan (ne için?) alırız.”

Guyu da öyle derin ki hepsin gorkar insin. (Özokutan, 2005: 326.

“Kuyu, insanların hepsinin inmeye korkacağı kadar (ne kadar?) derin.

İdareci olannar da ganunnarı o şekilde değışdirmişler ki dutanın elinde galsın. (Yorgancıoğlu, 2006: 64)

“İdareci olanlar kanunları tutanın elinde kalacak şekilde (nasıl?) değıştirmişler.”

O gadar gorkmuş o gadar gorkmuş ki beti bengzi sararmış. (Yorgancıoğlu, 2006: 168)

“Betı benzi sararacak kadar (nasıl?) korkmuş.”

3.2. Kıbrıs Türk Ağzlarında Şartlı Birleşik Cümleler

Şartlı birleşik cümleler -sa/ -se ekiyle yapılır. Şart cümlesi, kendisinden sonra gelen ve gerceleşmesi şarta bağılı olan ana cümleye bağlanır. Şartlı birleşik cümlelerde yardımcı unsur başta, temel unsur sonda bulunur.

Evleriñ kapusunu açık baaksag kimsesi girmezdi bişey alsın (Çelebi, 2010: 236)

Esgidan öyle değıldi, bubamız getirirsaydı mahsıdan bişeyler anamız dutardı bişirirdi. (Çelebi, 2010: 237)

Birinci defada sorduğunda saña seslenmezsa, atıñ daş olcağ.

İkinci defa gene seslenmezsa, boğaziña gadar sen daş olacañ (Saracoğlu, 2004: 207)

Topluca kısmetisa gelip isdeyeceyik sizin gızı. (Gümüştam, 2014: 164)

Şayet üç sene dolar da gelmezsam bu ev, bütün içindekilerlan senin olsun. (Yorgancıoğlu, 2006: 38)

Annem çağırırsa sağa dedi genne gakan (Özokutan, 2005: 366)

Şimdi padişaha eğer gız açıklarsa ve yahut da bu mesala herhangi bir durumda açıklarısa vezir cellat olacağdı. (Özokutan, 2005: 33)

Şimdi oğlum isdersañ bizim Lefgoşa'nın ve Gıbrız'ın sünned düğünleriyle ilgili âdetlerimizi annadayım. (Taşçı, 1986: 7)

3.3. Kıbrıs Türk Ağzlarında İç İçe Birleşik Cümle

İç içe birleşik cümle, bir cümlenin diğer bir cümlenin bir ögesi veya bir ögesinin parçası olmasıyla oluşan birleşik cümle türüdür.

“Size armud atacayım” dedi “ama guyruğlarınızı bağlaycaym ağacın köküne”. (Taşçı, 1986: 5)

“Tamam” demiş kadın çağırılmış bir köfün doldurmuş dadlısından duzlusundan (Özokutan, 2005: 381)

“E çek su istediğin gadar” demiş. (Özokutan, 2005: 346)

Firavun da: “E napalım evladım, ben artıg ihTiyarladım. Memleketi sen bildiğin gibi idare et” demiş. (Saraçoğlu, 2004: 231)

O sırada deli: “Gülün oynayın ama biddalarımı basmayın. Eyer biddalarımı biriniz basarsanız, sizin her bir parçanızı gulağım gadar ederim ha!” der. (Saraçoğlu, 2004: 215)

Annelerimiz bize derdi gücüğken “otururken ayaklarınızı sallamayın, sallarsanız borçlular kapıya gelir” derdi bize. (Taşçı, 1985: 10)

“Aç döv ana ağzını, aç döv buba ağzını” deyereg dövleri yedirir, birer küreg da sakız gör ağızlarına, çıkar oturur yokarı. (Saracoğlu, 2004: 177)

Sonuç

Kıbrıs Türk ağzları, fonetik, morfolojik, sentaktik, leksikolojik vb. gibi kendine has özgü nitelikleri olan Türkiye Türkçesi ağzlarının önemli kollarından biridir. Tarihi gelişim sürecinde kaynağı olduğu Anadolu ağzlarından ayrılarak kendine has birtakım farklı özellikler kazanmıştır. Gümüştam (2010: 197), Kıbrıs Türk ağzlarının yapıcı Türkiye Türkçesinin diğer ağzları ve ölçünlü dille paralel seyir izlediğini, gramer şekillerinin benzer işlevler üstlendiğini belirterek temel değişimleri şöyle açıklamıştır: “Kıbrıs Türk ağzlarındaki temel değişimler söz varlığında ve söz diziminde yaşanmıştır.” Kıbrıs Türk ağzları bulunduğu coğrafya nedeniyle Rumcadan yoğun bir şekilde etkilenmiştir. Bu etkiyi ses ve şekil bilgisi yanında söz diziminde de görmekteyiz. Hint-Avrupa dilinin etkisiyle standart Türkçeye aykırı durumlar ortaya çıkmaktadır. Bu aykırı durum özellikle devrik cümlenin kullanımı şeklindedir. Kıbrıs Türk ağzlarında yaygın olarak kullanılan devrik cümle yapısı birleşik cümlelerde de karşımıza çıkmaktadır. İncelenen metinlerden hareketle her üç birleşik cümle yapısının; *ki’li birleşik cümle*, *şartlı birleşik cümle* ve *iç içe birleşik cümlenin* Kıbrıs Türk ağzlarında kullanıldığı tespit edilmiştir. Ki’li cümlelerde temel cümle başta, yardımcı cümle sonda gelmektedir. Türkçenin cümle yapısına ters olan bu yapı, yabancı dillerin ve Farsçanın etkisi sonucu ortaya çıkmıştır. Kıbrıs Türk ağzlarında ki’li birleşik cümlelerde temel cümleye özne olarak bağlanan yan cümleler, temel cümleye nesne olarak bağlanan yan cümleler, temel

Kıbrıs Türk Ağzlarında Birleşik Cümle Yapıları Üzerine

cümleye dolaylı tümleç olarak bağlanan yan cümleler, temel cümleye zarf tümleci olarak bağlanan yan cümlelerin kullanıldığı dikkat çekmiştir. Bunların arasında *temel cümleye nesne olarak bağlanan yan cümlelerin daha ağırlıklı kullanıldığı* gözlemlenmiştir. Bu tür cümle yapısının varlığı yabancı dillerin etkisi olarak görülmektedir. Kullanış şekli bakımından da Eski Anadolu Türkçesinin devamıdır. Bunun dışında *şartlı birleşik cümlelerin ve iç içe birleşik cümlelerin* de yoğun olarak kullanıldığını söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Atun, Suna. 2010. *Kıbrıs Türk Edebiyatı*. Lefkoşa: Ajans Yayıncılık LTD
- Banguoğlu, Tahsin. 1974. *Türkçenin Grameri*, İstanbul: Baha Matbaası.
- Banguoğlu, Tahsin. 2007. *Türkçenin Grameri*, Ankara, TDK.
- Bilgegil Kaya, M. 2014. *Türkçe Dil Bilgisi*, Konya: Salkımsöğüt Yayınları
- Cemiloğlu, İsmet. 2001. *Dede Korkut Hikayeleri Üzerinde Söz Dizimi Bakımından Bir İnceleme*, Ankara: TDK.
- Çakmak, Hüseyin. 2001. *Gapellari Fuad Dayı*, Akrep Yayıncılık.
- Çelebi, Nazmiye. 2010. *Kıbrıs Türk Ağzlarında Dil İlişkisi İzleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Delice, H. İbrahim. 2012. "Yapı Açısından Cümle Sorunu". *Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/3 Summer*, Ankara-Turkey, s. 871-876
- Demir, Nurettin. 2002. "Ağız Terimi Üzerine", *Türkbilig*, 4, s. 105-116.
- Demir, Nurettin. 2002. "Kıbrıs Ağzları Üzerine Notlar". *Solarly depth and accuracy. A. Festschrift to Lars Johanson. Lars Johanson Armağanı*. Ankara: Grafiker Yayınları: 110-110.
- Derzinevesi, Habib ve Sultan Meteci. 2009. *Gıbrız Ağzıyanan Kıbrıs Masalları*, Lefkoşa.
- Doğan, Enfel. 2020. "Türkçe Söz Diziminin Bir Sorunu: KI'li Cümleler Birleşik Cümle Mi Yoksa Bağlı Cümle Midir?" *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi* 24. s. 177-188.
- Dizdaroğlu, Hikmet. 1976. *Tümcebilgisi*, Ankara: TDK.
- Ediskun, Haydar. 2007. *Türk Dilbilgisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eker, Süer. 2010. *Çağdaş Türk Dili*, Ankara: Grafiker Yay. 6. Baskı,
- Ergin, Muharrem. 2008. *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basım Yayın.
- Eren, Hasan. 1964. "Kıbrıs'ta Türkler ve Türk Dili", Onuncu Türk Dili Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler, 1963: *TDK Yayınları*: 233.
- Gülsevin, Gürer. 1990. "Türkçede -sA Şart Gerundumu (Zarf-Fiil) Üzerine", *Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi*. S. 467. Kasım, s. 276-279
- Güneş, Sezai. 2003. *Türk Dili Bilgisi*, İzmir.
- Gürkan, Gümüşatam. 2014. *Kıbrıs Türk Ağzları (Ad Kategorisi)*. Lefkoşa: TipografArt Basım Yayın, Ltd.

- İlhan, Nadir. 2009. "Birleşik Cümle Kuruluşunda Şart Cümlesi ya da Zarf Grubu", *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi UTEK 2007 Bildiriler, Türkçenin Söz Dizimi*, İstanbul, s. 253-260.
- Kabataş, Orhan. 2009. *Kıbrıs Türkçesinin Etimolojik Sözlüğü*, İstanbul: Acar Basım ve Cilt San. Tic. A.Ş. 2. Baskı.
- Kahraman, Tahir. 2001. *Çağdaş Türkiye Türkçesi Dilbilgisi*, Ankara: Dumat Basımevi.
- Karaağaç, Günay. 2013. *Türkçenin Söz Dizimi*, Ankara: Akçağ.
- Karabulut, Ferhat. 2009. "Ad Öbeği Taşınımı ve Boşluk Kuramı Bağlamında Fiilimsi Yapılarının Adlandırılması ve Sınıflandırılması Meselesi", *Turkish Studies. Volume 9/9, Summer*, 261-298.
- Karahan, Leyla. 1995. "Türkçede Birleşik Cümle Problemi", *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı (22-23 Ekim 1993)*, Ankara: TDK, s. 36-39.
- Karahan, Leyla. 1999. "-sa/-se Eki Hakkında", *Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi*, s. 467. Kasım, s. 471-474.
- Karahan, Leyla. 2000. "Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırmaları Üzerine", *Türk Dili*, S. 583, Temmuz, s. 16-24.
- Karahan, Leyla. 2013. *Türkçede Söz Dizimi*, 19. Baskı. Ankara, TDK Yayınları.
- Kerimoğlu, Caner. 2014. *Türkiye Türkçesi ve Tatar Türkçesinin Karşılaştırmalı Söz Siziimi*, Ankara: TDK.
- Korkmaz, Zeynep. 1975-76. "Anadolu Ağızları Üzerindeki Araştırmaların Bugünkü Durumu ve Karşılaştığı Sorunlar". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten*, Yıl, Cilt 23-24, s. 143-172.
- Korkmaz, Zeynep. 2007. *Türkiye Türkçesi Grameri*, Ankara, TDK Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep. 2010. *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- Kükey, Mazhar. 1975. *Türkçenin Sözdizimi*, Ankara: Kardeş Matbaası
- Özkan, Mustafa., Sevinçli, Veysi. 2012. *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi (Kelime Çözümlemeli)*, İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Özokutan, Türkan. 2005. *Kıbrıs Türk Masalları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Pehlivan, Ahmet. 2002. "KKTC İlkokul Öğrencilerinin Yazılı Anlatımlarda Görülen Kıbrıs Ağzına Ait Sesbilimsel Özellikler." *Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi*, s. 2. (Yay. Haz. İsmail Bozkurt), Gazimağusa, s. 1-13.
- Saracoğlu, Erdoğan. 1992. *Kıbrıs Ağzı*, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Saracoğlu, Erdoğan. 2004. *Kıbrıs Ağzı*, Lefkoşa: Ateş Matbaacılık. 3. Baskı. Mayıs.
- Şimşek, Rasim. 1987. *Örneklerle Türkçe Sözdizimi, (Tümceler, Belirtme Öbekleri, Çözümlemeler)*, Trabzon: Kuzey Gazetecilik Matbaacılık ve Ambalaj San. A.Ş.
- Taşçı, Yıltan. 1986. *Kıbrıs Ağzı Dil Özellikleri*, Lefkoşa.
- Tosun, İbrahim., Koç, Ali. 2014. "Yapı Bakımından Tümce Türleri ve Yan Tümce". *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/9 Summer, Ankara- Turkey, p. 969-990.
- Turan, Zikri. 1999. "Cümlelerin Yapısı ile İlişkilendirilen "Basit" ve "Birleşik" Kavramları Üzerine", *Türklük Bilim Araştırmaları*, S.8, Sivas, s. 299-311.
- Türk Dil Kurumu. 2005. *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları.

Kıbrıs Türk Ağzlarında Birleşik Cümle Yapıları Üzerine

Vardar, Berke. 2002. *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.

Yorgancıoğlu, M. Oğuz. 2000. *Kıbrıs Türk Folkloru, Duydum Gördüm Yazdım*. Genişletilmiş İkinci Baskı.

Yorgancıoğlu, M. Oğuz. 2006. *Kıbrıs Türk Folklorundan Derlemeler Masallar 2*, Mağusa.

Uzuner, Ülker. 2002. *Baf Ağızı (İnceleme- Metin Sözlük)*, Yakın Doğu Üniversitesi, Fen ve Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

